

Pintér Attila¹

Szerbia szomszédságpolitikája²

Szerbia közvetlen szomszédságában az EU és a NATO folyamatos bővítésének köszönhetően az elmúlt két évtizedben jelentős változások történtek, ezáltal a térség stabilabbá és biztonságosabbá vált. Belgrád az elmúlt évtizedben arra törekedett, hogy a térségben stabilizáló tényezőként tűnjön fel, ennek keretében igyekezett előmozdítani és támogatni különböző regionális kezdeményezéseket. 2015–2019 között elsősorban Bulgária és Románia irányában fejtett ki komolyabb aktivitást, majd 2019-től Albánia és Észak-Macedónia felé közeledett. Térségbeli stabilizáló tényező szerepét előmozdítandó Szerbia igyekezett érdemi lépéseket tenni a koronavírus-járvány egyik következményeként létrejött „vakcinadiplomácia” területén. Ennek köszönhetően megerősítette térségbeli vezető szerepét.

Kulcsszavak: stabil és biztonságos térség, regionális kezdeményezések, stabilizáló tényező, vakcinadiplomácia, régi és új szomszédok

Serbia's Neighbourhood Policy

Serbia's immediate neighbourhood has undergone significant changes over the past two decades, thanks to the continued enlargement of the EU and NATO, making the region more stable and secure. Over the past decade, Belgrade has sought to become a stabilizing factor in the region, promoting and supporting various regional initiatives. Between 2015 and 2019, it became more active, mainly in Bulgaria and Romania, and from 2019 onwards, it approached Albania and Northern Macedonia. In order to promote its role as a regional stabilizing factor, Serbia has sought to take substantive steps in the field of "vaccine diplomacy" as a consequence of the coronavirus epidemic. As a result, it has strengthened its leadership in the region.

Keywords: *stable and secure region, regional initiatives, stabilizing factor, vaccine diplomacy, old and new neighbours*

Szerbia a hagyományosan konfliktusokkal terhelt délkelet-európai régió egyik kulcsországa, amely az elmúlt években több szempontból is dinamikus fejlődésnek indult. Mindez elsősorban a 2014 óta hivatalban lévő kormány gazdaságpolitikájának köszönhető, amelyet makrogazdasági stabilitásra és jelentős költségvetési tartalék képzésére törekvés, szigorú monetáris politika, minél több külföldi működőtőke-beruházás (FDI) vonzása és magas hozzáadott értékű beruházások jellemeznek. A koronavírus-válság alatt kellő időben meghozott kormányzati lépések eredményeként a GDP 2020-ban

¹ Pintér Attila PhD, rendkívüli és meghatalmazott nagykövet, Magyarország Nagykövetsége, Belgrád. E-mail: apinter@mfa.gov.hu

² A tanulmány a TKP2021-NVA-16 azonosítószámú NKE HHK „Alkalmazott katonai műszaki, had- és társadalomtudományi kutatások a nemzetvédelem, nemzetbiztonság területén a Hadtudományi és Honvédtisztképző Karon” című pályázat keretében készült.

alig 1%-kal csökkent, míg 2021-ben már 7,4%-kal nőtt.³ Az államadósság mértéke, bár a 2019-es 52%-ról negatív irányban mozdult el, így is a maastrichti kritérium alatt maradt és 57%-ot tett ki, majd 2022 elején ismét 52%-ra csökkent.⁴ Az ország továbbra is vonzónak bizonyult a külföldi működő tőke számára, hiszen 2020-ban a válság ellenére hárommilliárd euró értékű FDI érkezett, 2021-ben pedig megközelítette a négymilliárd eurót.⁵ Az infláció ugyan 2022 elején növekedésnek indult és 9% körül mozgott, a dinár árfolyamát 2017–2022 között a nemzeti bank szinten tudta tartani.⁶ Amennyiben a korábbi trendek tartósak bizonyulnak, vagyis a jelentős FDI-beáramlás és a magas hozzáadott értékű beruházások folytatódnak, a bérek emelkedése pedig folyamatos lesz, Szerbia belátható időn belül a régió vezető gazdasági hatalma lehet, ez pedig erősíteni fogja térségbeli pozícióit is.

Szerbia közvetlen szomszédságában az EU és a NATO folyamatos bővítésének köszönhetően az elmúlt két évtizedben jelentős változások történtek. Azzal, hogy a két szervezet 1999–2020 között több körben is új tagokat vett fel a régió szűkebb és tágabb környezetében, fokozatosan stabilizálta az 1990-es években még polgárháborúk által sújtott térséget, amely ezáltal biztonságosabbá is vált.⁷

Szerbia szomszédságpolitikája vizsgálatokor célszerű szem előtt tartani azt a fontos szempontot, hogy déli szomszédunk esetében régi és új szomszédokról beszélhetünk. Az első kategóriába azok az országok tartoznak, amelyek Jugoszlávia szomszédjai is voltak, míg a másodikba azok, amelyek az egykori délszláv állam széthullását követően jöttek létre.⁸ Szerbiának a két országcsoporttal fenntartott kapcsolatait elemezve azonnal szembevetünk, hogy míg a régi szomszédokkal viszonya kiegyensúlyozott, és bár időről időre felmerülnek vitás kérdések, e relációk sokkal kevésbé terheltek problémákkal, mint az új szomszédokkal folytatott kontaktusok. Ez utóbbi körrel a viták túlnyomó része alapvetően Jugoszlávia felbomlásában gyökerezik, és a folyamat eltérő értelmezésében keresendő. A szomszédokat illetően célszerű külön kezelni az Albániával és a Koszovóval fenntartott kapcsolatokat, annál is inkább, mert a szerb–albán viszony a térség stabilitásának és biztonságának egyik, ha nem a legfontosabb kérdése.

Egy másik fontos szempont, amiről Ahmet Davutoğlu volt török miniszterelnök, külügyminiszter *Stratégiai mélység* című könyvében beszél, nevezetesen, hogy a délkelet-európai régióban két fontosabb konfliktusterület van. Az egyik a Dráva–Száva-vonal

³ Narodna Banka Srbije (é. n.): *Osnovni makroekonomski indikatori*. [online], NBS, (é. n.). Forrás: nbs.rs [2022. 06. 06.].

⁴ Republic of Serbia Ministry of Finance, Public Debt Administration (2021): *Monthly Report, Analysis of Public Debt and General Government Debt, December 2021*. [online], MoF PDA, 2021. 12. Forrás: javnidug.gov.rs [2022. 05. 15.]; Republic of Serbia Ministry of Finance, Public Debt Administration (2022): *Monthly Report, Analysis of Public Debt and General Government Debt, January 2022*. [online], MoF PDA, 2022. 01. Forrás: javnidug.gov.rs [2022. 05. 15.].

⁵ Razvojna agencija Srbije (2022): *Serbia has Attracted over €34 Billion of Inward Foreign Direct Investment since 2007*. [online], RAS, 2022. 01. Forrás: ras.gov.rs [2022. 05. 25.].

⁶ *Tabaković: Inflacija u Srbiji među najnižima u Evropi*. [online], Biznis, 2022. 04. 13. Forrás: biznis.rs [2022. 05. 25.].

⁷ A NATO-ba 1999-ben nyert felvételt Csehország, Lengyelország és Magyarország, 2004-ben Bulgária, Románia, Szlovákia, Szlovénia, Észtország, Lettország és Litvánia, 2009-ben Albánia és Horvátország, 2017-ben Montenegró, 2020-ban pedig Észak-Macedónia. Az EU-hoz 2004-ben csatlakozott Ciprus, Csehország, Észtország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Málta, Szlovákia, Szlovénia, 2007-ben Bulgária és Románia, 2013-ban pedig Horvátország.

⁸ A régi szomszédokat Magyarország, Románia, Bulgária, Albánia, Görögország, míg az új szomszédokat Horvátország, Bosznia és Hercegovina, Montenegró és Koszovó jelentik.

mentén található horvát–szerb–bosnyák, míg a másik a Morava–Vardar-vonalon lévő szerb–albán–macedón.⁹ Ez egybeesik a CeSid által a Belgrádi Biztonságpolitikai Központ számára 2020 őszén 1200 fős mintán készített közvélemény-kutatás eredményével, amely szerint Szerbia legnagyobb ellenségének a válaszadók 30%-a Horvátországot, 20%-a Albániát, míg 13%-a az Egyesült Államokat jelölte meg.¹⁰ Ugyanezen felmérés értelmében a szerb állampolgárok majdnem 50%-a szerint Szerbiának a térségben több ellensége van, mint barátja. Pozitívum ugyanakkor, hogy azok száma, akik szerint az országot inkább barátok veszik körül, csaknem megduplázódott 2017 óta és 40% körül mozog. Ugyancsak a pozitívumok közt említhető, hogy a válaszadók több mint 70%-a nem tartott attól, hogy a következő 5 évben fegyveres konfliktus robban ki a régióban, ez 20%-kal meghaladta a 2017-ben mért adatokat. Fontos ugyanakkor megemlíteni, hogy a válaszadók 52%-a szerint egy konfliktus esetén Szerbiának katonai erőt kellene alkalmaznia Koszovóval szemben, és ebben a válaszadók 47%-a hajlandó lenne részt venni. Montenegró és Bosznia és Hercegovina esetében teljesen más a helyzet, mivel előbbi esetében a megkérdezettek 69%-a, míg utóbbi esetében 58%-a utasította el, hogy részt vegyen egy fegyveres összecsapásban.

Belgrád az elmúlt évtizedben arra törekedett, hogy a térségben stabilizáló tényezőként tűnjön fel, ennek keretében igyekezett előmozdítani és támogatni különböző regionális kezdeményezéseket. 2015–2019 között elsősorban Bulgária és Románia irányában fejtett ki komolyabb aktivitást, majd 2019-től Albánia és Észak-Macedónia felé közeledett. A Visegrádi Együttműködés mintájára megalakuló Krajovai Csoport eredeti célja a résztvevők közötti politikai, gazdasági, energetikai, infrastrukturális kapcsolatok előmozdítása volt.¹¹ A tömörüléshez 2017-ben csatlakozott Görögország is, azonban a 2019. júliusi görögországi választásokat követően a csoport tagjai ebben a formában nem találkoztak többet.¹²

Térségbeli stabilizáló tényező szerepét előmozdítandó Szerbia igyekezett érdemi lépéseket tenni a koronavírus-járvány egyik következményeként létrejött „vakcinadiplomácia” területén. A folyamat keretében így vakcinaadományokkal, illetve a térségbeli államok állampolgárainak szerbiai oltásával támogatta például Észak-Macedóniát, Montenegrót, valamint Bosznia-Hercegovinát, miközben – a felek között némi feszültséget generálva – gondoskodott a Koszovó északi területein élő szerbek oltásáról és egészségügyi ellátásáról is. A vakcinadiplomáciának köszönhetően Szerbia megerősítette térségbeli vezetőszerpét, és jóllehet a szerb EU-csatlakozási folyamat továbbra sem gyors, Belgrád befolyása az egykori jugoszláv térségben jelentős.

Szerbia szomszédságpolitikáját meghatározza az a tény, hogy a szomszédos országokban csaknem 2 millió szerb él, több mint 50%-uk Bosznia-Hercegovinában. Emellett jelentős,

⁹ Davutoğlu, Ahmet (2016): Stratégiai mélység. Törökország nemzetközi helyzete. Budapest: Antall József Tudásközpont, 275.

¹⁰ *Many Faces of Serbian Foreign Policy Public Opinion and Geopolitical Balancing*. [online], BCSP, 2020. 11. 20. Forrás: bezbednost.org [2021. 12. 05.].

¹¹ Vučić: *Zajedno možemo mnogo*. [online], B92, 2015. 04. 24. Forrás: b92.net [2022. 05. 20.].

¹² A Krajovai Csoport utolsó találkozására 2019. március 29-én került sor Bukarestben. *Uspešan sastanak balkanske četvorke u Rumuniji: Pišu pismo podrške za Srbiju u EU, Vučić najavio nove projekte*. [online], Telegraf, 2019. 03. 29. Forrás: telegraf.rs [2022. 05. 20.].

százezes lélekszámban élnek Horvátországban, Montenegróban és Koszovóban. A többi szomszédos országban, Albániában, Romániában, Bulgáriában és Magyarországon lélekszámuk lényegesen kevesebb, néhány tízezerre, illetve néhány ezerre tehető.

Az alábbiakban országonként összefoglalom Szerbiának a szomszédjaival fenntartott kapcsolatait, majd röviden vázolólok a szerb kormány és a szerb államfő, Aleksandar Vučić legfontosabb regionális projektjét, a Nyitott Balkán együttműködést, illetve az ezzel szinte párhuzamosan megjelenő és negatív felhangokat kiváltó „Srpski svet” retorikát.

Régi szomszédok

Magyarország

A magyar–szerb kapcsolatokat az elmúlt két évszázadban elsősorban a rivalizálás jellemezte, a különböző konfliktusokban rendszerint ellentétes oldalon álltunk. Viszonyunkat azonban leginkább az 1941–1948 közötti események terhelték meg, amelyek egészen az előző évtized elejéig komoly problémát jelentettek a kapcsolatok fejlesztése tekintetében. Tomislav Nikolić szerb elnök 2012. november 13–14-i budapesti, valamint Áder János magyar államfő 2013. június 25–26-i belgrádi látogatása azonban áttörést jelentett ebben a tekintetben. A magyar köztársasági elnök a szerbiai parlamentben bocsánatot kért azokért a bűnökért, amelyeket magyarok követtek el a második világháború során ártatlan szerbek ellen, majd a két államfő közösen hajtott fejet a magyar és szerb áldozatok emlékműveinél Csúrogon.

A megbékélési folyamatnak köszönhetően az elmúlt évtizedben a magyar–szerb kétoldalú kapcsolatok rendkívül jelentős változáson mentek keresztül. Miután a szerbiai kormány 2014. október 31-i ülésén eltörölte a Sajkás-vidék három települése, Csúrog, Mozsor és Zsablya magyar lakosságát kollektív bűnösséggel sújtó egykori jugoszláv kormányhatározatot, ki lehetett jelenteni, hogy a két ország, a két kormány között nincsenek nyitott, megoldatlan politikai kérdések. 2014 és 2021 között a két kormány hat együttes kormányülést tartott, amelyeken megállapodás született többek között az infrastrukturális fejlesztések összehangolásáról, illetve a 6. Magyar–szerb Kormányzati Csúcson, Budapesten, aláírták Magyarország Kormánya és a Szerbia Köztársaság Kormánya között a baráti kapcsolatokról és a stratégiai partnerségi együttműködésről szóló szerződést. Mindez azt jelenti, hogy kapcsolatainkat új szintre helyeztük: a rendkívül sikeres és eredményes megbékélési folyamatot immáron a stratégiai partnerség váltotta fel. A kormányzati csúcok közötti időszakban számtalan magas szintű találkozóra került sor a két kormány tagjai között.

Szerbia a Nyugat-Balkán országai közül a legfontosabb kereskedelmi partnerünk, a térséggel folytatott külkereskedelmünk mintegy kétharmadát déli szomszédunkkal bonyolítjuk. A KSH adatai szerint 2021-ben a forgalom 41,8%-kal bővült és 3,78 milliárd eurót tett ki. A magyar kivitel 30,4%-kal nőtt és 2,25 milliárd euró volt, míg a behozatal

62,1%-kal erősödött és 1,55 milliárd euró volt. A magyar aktívum ugyan 668,9 millió euróra csökkent, ám mégis a teljes magyar külkereskedelmi aktívum 35,26%-át adta.¹³

Az elmúlt években a magyar vállalatok szerbiai befektetései komoly eredményeket hoztak és immáron meghaladják az egymilliárd eurót. Ebben jelentős szerepe van az OTP Banknak, a MOL-nak, az Indotek csoportnak, valamint a Vajdasági Gazdaságfejlesztési programnak.

Románia

A szerb–román kétoldalú viszony meglehetősen összetett. Miközben a nem túl gyakori magas szintű találkozók mindkét fél hangsúlyozza, hogy országaik soha nem álltak hadban egymással és ezt a jövőben sem tervezik, illetve Szerbia nagyra értékeli, hogy Románia nem ismerte el Koszovó önállóságát, az elmúlt években csupán a kereskedelmi kapcsolatok terén sikerült előrelépést elérni.¹⁴ A kétoldalú kapcsolatokat két nyitott kérdés terheli: a Timok-völgyi vlahok és a Román Ortodox Egyház kelet-szerbiai tevékenysége. Előbbi esetében az jelent problémát, hogy Bukarest a vlahokat románoknak tekinti, míg ők magukat nem. Belgrád álláspontja szerint a vlahok nem románok, egyébként őket kell megkérdezni, minek vallják magukat. Román részről az elmúlt években a kisebbségekkel kapcsolatos kérdéseket nem bilaterális úton kívánták rendezni, hanem Brüsszelben, ami a szerb kormányzat nemtetszését váltotta ki. Utóbbi kapcsán a Szerb Ortodox Egyház nehezményezi a másik egyház fokozatos térnyerést célzó lépéseit, és arra törekszik, hogy ezt minden lehetséges eszközzel gátolja.¹⁵

A kapcsolatok előmozdítását a felek 2015–2019 között a V4 mintájára létrehozott Krajovai Csoport révén kívánták elérni. A regionális fejlesztési projektek főként az infrastruktúrára és az energetikára vonatkoztak, ám ezekből vajmi kevés valósult meg szerb–román viszonylatban, annál több a szerb–bolgár relációban. Bár felmerült a Belgrád–Temesvár autópálya, Mokrin–Arad gázinterkonnektor, illetve a Constanca–Pančevo kőolajvezeték kivitelezése, ezekből semmi nem realizálódott.¹⁶ A helyzetet megnehezítette, hogy a szerb külpolitikát 2014 óta meghatározó Aleksandar Vučićnak tucatszámú román miniszterelnökkel kellett együttműködnie, illetve a 2019-es parlamenti választásokat követően Görögország fokozatosan távolodni kezdett a regionális kezdeményezéstől, amely mára szinte teljesen elvesztette korábbi jelentőségét.

¹³ KSH (é. n.): *17.1.1.8. A külkereskedelmi termékforgalom értéke euróban és értékindexei a fontosabb országok szerint [folyó áron]*. [online], KSH, (é. n.). Forrás: ksh.hu [2022. 05. 28.].

¹⁴ A kereskedelmi forgalom a 2015-ös 1,13 milliárd euróról 2021-re 2,4 milliárd euróra nőtt. Republički zavod za statistiku (2022): *Mesečni statistički bilten 12/2021*. [online], RZS, 2022. 01. Forrás: publikacije.stat.gov.rs [2022. 02. 05.].

¹⁵ Đukanović, Dragan – Simić, Dragan – Živojinović, Dragan (2013): Serbia and its Neighbors: Continuity of Old and/or New Policy? *The Review of International Affairs*, 64(1151), 108.

¹⁶ *Serbia and Romania Sign a Roadmap for a New Gas Connection*. [online], Balkan Engineer, 2017. 09. 11. Forrás: balkanengineer.com [2022. 05. 20.].

Bulgária

A két ország közötti viszony a 20. század során meglehetősen terhelt volt, amit elsősorban az határozott meg, hogy a térséget érintő négy komoly fegyveres konfliktus¹⁷ idején három esetben is ellentétes oldalon álltak. Szerbia nehezen dolgozta fel, hogy Bulgária hamarabb csatlakozott az EU-hoz, a viszonyt azonban a 21. század első éveiben főként nem ez, hanem a szerbiai bolgár közösség helyzete befolyásolta. Szófia úgy ítélte meg, hogy a dél-szerbiai bolgár kisebbség jogai folyamatosan csorbulnak, és nem zárta ki, hogy blokkolja a 23. és 24. csatlakozási fejezetek megnyitását. Nem javította a kapcsolatokat az sem, hogy Szerbia Bulgáriát tette felelőssé azért, mert 2014 végén Oroszország úgy döntött, nem építi meg a Déli Áramlatot. A kétoldalú kapcsolatokban 2014 után következett be változás, amelyben jelentős szerepe volt a Vučić miniszterelnök, majd államfő és Bojko Boriszov bolgár miniszterelnök között kialakított munkakapcsolatnak.¹⁸ Ennek során három fő témakörre összpontosították figyelmüket: a Szerbia EU-csatlakozásához nyújtandó bolgár támogatás különösen a 2018 első félévi bolgár EU-elnökség miatt, valamint az infrastrukturális fejlesztések és az energetika. Utóbbi vonatkozásában a Balkáni Áramlat gázvezeték és a szerb–bolgár interkonnektor megépítése, míg az infrastrukturális fejlesztéseket illetően a két főváros közötti autópálya-összeköttetés biztosítása jelentett prioritást. A külkereskedelmi forgalom a két ország között folyamatosan 1 milliárd euró körül mozgott, 2021-ben viszont meghaladta az 1,5 milliárd eurót.¹⁹ A Vučić–Boriszov-viszonyt jól jellemezte a szerb államfő 2020. június 1-jei bulgáriai munkalátogatása, amelynek során a bolgár kormányfő személyesen, terepjáróját maga vezetve mutatta meg neki az épülő gázvezeték bolgár nyomvonalának egy részét, illetve helikopterről megtekintették a Bulgáriában épülő autópálya egyik szakaszát.²⁰ Ezt követően a bolgár miniszterelnök Veliko Trnovoban látta vendégül ebéden szerb vendégét, aki felkereste azt a helyet, ahol Szent Száva, az autokefál Szerb Ortodox Egyház megalapítója utolsó napjait töltötte, és ahol elhunyt.²¹

¹⁷ Első és második Balkán-háború, illetve az első és a második világháború.

¹⁸ Külügyminiszeri látogatásra 2014–2021 között egyetlen alkalommal sem került sor. Nikola Selaković szerb külügyminiszter 2021. január 20-án tett hivatalos látogatást Szófiában.

¹⁹ 2018-ban a szerb export 724,9 millió euró, az import 510,7 millió euró volt. 2019-ben az export 647 millió euróra csökkent, az import viszont 519,7 millió euróra nőtt. A koronavírus hatásai 2020-ban látszottak a kivitelén – 623,3 millió euró – és a behozatalon – 466,8 millió euró –, majd 2021-ben a 828,7 milliót elérő szerb kivitel 709,2 millió euró behozatallal párosult. Republički zavod za statistiku (2020): *Mesečni statistički bilten 12/2019*. [online], RZS, 2020. 01. Forrás: publikacije.stat.gov.rs [2022. 02. 05.]; Republički zavod za statistiku (2021): *Mesečni statistički bilten 12/2020*. [online], RZS, 2021. 01. Forrás: publikacije.stat.gov.rs [2022. 02. 05.]; Republički zavod za statistiku 2022.

²⁰ *Borisov zbog predsednika Srbije prekrši protokol: Seo lično za volan! VUČIĆ: Bojko odlično vozi džip!* [online], Kurir, 2020. 06. 01. Forrás: kurir.rs [2022. 04. 22.].

²¹ Szent Száva 1236. január 14-én bekövetkezett halála előtt a 40 Szent Mártír Templomában tartotta utolsó liturgiáját. Ezt követően a délnyugat-szerbiai Mileševa monostorban temették el, amelyet unokaöccse, Stefan Vladislav szerb uralkodó építtetett. Szent Száva földi maradványait 1594-ben, megtorlandó a bánáti szerb parasztlak felkelését, az albán származású Szinán pasa nagyvezír Belgrádba vitette és Vračar fennsíkján elégettette. Ezen a helyen állították fel később a Szent Száva-székesegyházat. *Predsednik Vučić na grobu Svetog Save u Trnovu*. [online], ALO, 2020. 06. 01. Forrás: alo.rs [2022. 04. 22.].

Bár a Boriszov-kormányt 2021 decemberében a Petkov-kabinet váltotta Bulgáriában, az új miniszterelnök arra törekedett, hogy az elmúlt években elért eredményeket megőrizze. Kiril Petkov egyik első útja Belgrádba vezetett, 2022. február 8-án tett hivatalos látogatást a szerb fővárosban, ahol tárgyalópartnereivel a biztonságos gázellátásról és az ellátási útvonalak diverzifikálásáról egyeztetett. Egyetértettek abban, hogy a Szerbia, Bulgária és Görögország közötti összeköttetések megépítése hozzájárul a térség stabilitásához és energiabiztonságához.²²

Új szomszédok

Észak-Macedónia

Szerbia számára Macedóniának több tekintetben is kiemelt jelentősége van. Fontos kereskedelmi partner, a szerb termékek kiemelt exportpiaca, a 10-es folyosó révén biztosítja Szerbiának a tengeri kijáráshoz vezető utat. A kereskedelmi forgalom az elmúlt években folyamatosan 1 milliárd euró körül mozgott, jelentős szerb aktívummal, majd 2021-ben meghaladta az 1,3 milliárd eurót.²³ A két nép között fontos összekötő kapcsot jelent a pravoszláv vallás (a két egyház közötti viszony ellenére), valamint a térségbeli albán törekvésekkel szembeni azonos álláspont. A kétoldalú kapcsolatokat 2016 végéig egyetlen kérdés terhelte tartósan, a két ortodox egyház egymáshoz való viszonya, hiszen a Szerb Ortodox Egyház nem ismerte el a Macedón Ortodox Egyházat.²⁴ 2022. május 24-én a helyzetet rendezték, hiszen Porfirije pátriárka Szkopjében bejelentette, a Szerb Ortodox Egyház autokefálnak ismerte el a Macedón Ortodox Egyházat.²⁵

Az együttműködés politikai téren 2017 elejéig zavartalan volt, azonban miután véget ért a VMRO-DPMNE kormányzati szerepvállalása, Belgrád és Szkopje között fokozatosan elmergesedett a helyzet.²⁶ Ennek legfőbb oka elsősorban a Koszovó UNESCO-tagságával kapcsolatos macedón álláspont változása lehetett. A helyzetet a szerb és a macedón vezetés nagyon gyorsan igyekezett rendezni, és 2017 novembere és 2021 februárja között több magas szintű találkozót bonyolítottak le, amelyek során igyekeztek a gazdasági

²² *Brnabićeva sa premijerom Bugarske: Želimo zajedničko energetska tržište.* [online], RTS, 2022. 02. 08. Forrás: rts.rs [2022. 04. 22.].

²³ Republički zavod za statistiku 2022.

²⁴ A két ország között átmeneti elhidegülést okozott, hogy Szkopje 2008 októberében elismerte Koszovó önállóságát, amelyet követően Belgrád kiutasította déli szomszédja szerbiai nagykövetét, de a viszonyt a következő év tavaszán, Trajko Veljanovski macedón házelnök belgrádi látogatása révén már helyreállították.

²⁵ *SPC odobrila autokefalnost Makedonskoj pravoslavnoj crkvi.* [online], Politika, 2022. 05. 24. Forrás: politika.rs [2022. 05. 25.].

²⁶ Nikola Gruevski távozása a kormányfői pozícióból nemcsak azért volt komoly veszteség a Szerb Kormány számára, mert ezáltal Macedóniában olyan kormány került hatalomra, amely megengedőbb volt az albánokkal fenntartott kapcsolatok tekintetében, hanem azért is, mert Gruevskivel a VMRO-DPMNE szerbbarát szárnya szorult háttérbe. Belgrád számára az összkép azonban nem teljesen negatív, hiszen 2016 óta a külföldi befektetések célpontja Macedónia helyett Szerbia lett.

kapcsolatok és az infrastruktúra fejlesztésére helyezni a hangsúlyt.²⁷ Szerbia miután érzékelte, hogy Észak-Macedónia integrációs folyamata az identitással kapcsolatos vita miatti bolgár vétó miatt megakadni látszik, lehetőséget látott arra, hogy korábbi befolyását mielőbb helyreállítsa déli szomszédjánál. A 2021. február 14-én a tabanovcei határállomáson Vučić szerb elnök 4680 Pfizer vakcinát adott át Zoran Zaev észak-macedón kormányfőnek, ezzel megkezdődhetett az egészségügyi dolgozók oltása Észak-Macedóniában.²⁸

Montenegró

A szerb–montenegrói kapcsolatokat jelentősen befolyásolta a 2006. május 21-i referendum, amelyet követően a Szerb–Montenegrói Államközösség megszűnt, ezzel pedig véget ért Jugoszlávia 1991 óta tartó felbomlási folyamata. Szerbia számára a montenegrói függetlenség azt jelentette, hogy mintegy 100 év után az ország ismét tengeri kijárat nélkül maradt, másrészt csaknem 200 ezer szerb került az anyaország határain kívül. A montenegrói szerbek jogainak, identitásának, kulturális örökségének védelme ettől a pillanattól fogva a szerb külpolitika legfontosabb elemévé vált a szerb–montenegrói kétoldalú viszonyban. A két ország kapcsolatában első perctől kezdve nyitott kérdést jelentett még a határkérdés, valamint az, hogy Belgrád és Podgorica egyaránt állampolgárságot biztosított a területén élő szerb, illetve montenegrói lakosok számára. A 2012-es szerbiai államfő- és parlamenti választásokat követően a két ország közötti kapcsolatok lassan javulni látszottak, hiszen 2013 januárjában sor került Nikolić szerb elnök montenegrói látogatására, igaz a fent vázolt kérdések közül egyikben sem történt előrelépés.²⁹ Ezzel együtt mindkét fél arra törekedett, hogy megtalálja azokat a témákat, amelyekben van lehetőség a sikerre. Mivel Szerbia számára létkérdés, hogy tengeri kijáratát biztosítva legyen Bar vagy Thesszaloniki felé, a közös nevező a két ország között a gazdasági és infrastrukturális kapcsolatok fejlesztése lett. A 11-es folyosó (Belgrád–Bar autópálya) építése nemcsak az összeköttetést biztosítja, illetve lehetővé teszi a tengeri kijárat gyorsabb elérését Szerbia számára, de előmozdítja a gazdasági-kereskedelmi kapcsolatokat és közelebb hozza egymáshoz Belgrádot és Szarajevót is.³⁰

²⁷ 2017. november 21-én hivatalos látogatást tett Belgrádban Zaev miniszterelnök, a vizitet Ana Brnabić szerb miniszterelnök 2019. augusztus 26-án viszonzta. A két kormányfő közösen nyitotta meg a Preševo–Tabanovce integrált határátkelőhelyet. 2019 májusában Vučić és Zaev együtt adta át a Grdelicai-szurdokban megépített autópálya-szakaszt, aminek köszönhetően megeremtdött a két ország közötti autópálya-összeköttetés. 2019 novemberében hivatalos látogatást tett Szerbiában Sztevo Pendarovszki északmacedón államfő. 2017. november 21-i belgrádi látogatásán Zaev a legnépszerűbb macedón futballcsapat, a Vardar Skopje 9-es számú, a szerb elnök nevével ellátott mezét ajándékozta Vučićnak. A gesztus háttere a következő: A szerb elnök a legnépszerűbb szerb labdarúgócsapat, a Crvena Zvezda szurkolója, amely 1991-ben első – és egyben utolsó – jugoszláv klubként megnyerte a Bajnokcsapatok Európa Kupáját. A mindent eldöntő büntetőt a 9-es mezben játszó macedón Darko Pančev lőtte, aki 1987-ben, egyedül a jugoszláv futball történetében macedónként gólkirályi címet szerzett. *Vučić Zaevu: Makedonija u Srbiji ima iskrenog prijatelja*. [online], Novosti, 2017. 11. 21. Forrás: novosti.rs [2022. 05. 25.].

²⁸ *Vučić na prelazu Tabanovce uručio Zaevu prvi kontingent vakcina protiv korone*. [online], Danas, 2021. 02. 14. Forrás: danas.rs [2022. 05. 25.].

²⁹ Đukanović–Simić–Živojinović 2013: 112.

³⁰ A Belgrád–Szarajevó autópálya jelentős szakasza, Belgrád és Požega között a 11-es folyosó részét képezi, majd Požegánál nyugatra fordulva éri el Bosznia és Hercegovina fővárosát.

2019. december 27-én a montenegrói törvényhozás elfogadta a vallásszabadságról szóló törvényt, amelynek értelmében az egyháznak igazolnia kell, hogyan került az adott ingatlan a birtokába, ellenkező esetben a tulajdonjog az államot illeti meg.³¹ A jogszabály komoly viharokat generált a két ország viszonyában: meglehetősen barátságtalan hangvételű üzengetés kezdődött Belgrád és Podgorica között, emellett tömegdemonstrációkra került sor Montenegróban. Miután a montenegrói államfő, Milo Đukanović 2020 januárjában a Tanjug hírügynökségnek adott interjújában elismerte, a jogszabály fontos pillére a montenegrói identitás megerősítésének, a montenegrói társadalom lelki és vallási önállósága kialakításának, amelyet többek között a Montenegrói Pravoszláv Egyház autokefállá válásával is kívánnak biztosítani, a kialakult ellentétek tovább mélyültek. Belgrád attól tartott, hogy a törvény végrehajtása motivációt jelenthet más térségbeli államokban is, hogy a szerbséget hátrányosabb helyzetbe hozzák.

Ilyen előzmények után nem jelentett nagy meglepetést, hogy Belgrádban kitörő örömmel üdvözölték a 2020. augusztus 30-án megtartott montenegrói parlamenti választásokat, amelyek az országot három évtizede irányító DPS vereségét és a szerb pártokat magában foglaló koalíció győzelmét eredményezték. Ekkor úgy tűnt, a kétoldalú viszony rendeződhet, ám az új kormány megalakulását megelőzően mélypontra sülyedtek a kapcsolatok, mivel a montenegrói kormány 2020. november 28-án *persona non grata*-vá nyilvánította a podgoricai szerb nagykövetet, és 72 órát adott neki az ország elhagyására.³² A Szerb Külügyminisztérium azonnal jelezte, a reciprocitás elve alapján Belgrád is kiutasítja Montenegró belgrádi nagykövetét.³³ Egy nappal később azonban, miután az államfő konzultált a miniszterelnökkel és a külügyminiszterrel, a szerb kormány visszavonta a döntést.³⁴ A gesztus egyértelműen az új kormánynak szólt, amelyben ugyan a szerb államfőhöz közel álló montenegrói szerb politikusok (Andrija Mandić, Milan Knežević) nem kaptak miniszteri pozíciót, de Belgrád a lépéssel jelezte, jó kapcsolatokra törekszik az új podgoricai kabinettel. Ezzel együtt Zdravko Krivokapić montenegrói miniszterelnök hivatalos belgrádi látogatására csaknem egy évet kellett várni, a 2021. november 2–3-án lebonyolított program során azonban a felek igyekeztek a pozitívumokra koncentrálni, vagyis a gazdasági kapcsolatok bővítését, az infrastrukturális hálózat (autópálya, vasút) fejlesztését és az EU-csatlakozást helyezték a középpontba.³⁵

³¹ *Zakon o slobodi vjeroispovijesti ili uvjerenja i pravnom položaju vjerskih zajednica.* [online], Paragraf, 2020. 01. 09. Forrás: paragraf.me [2022. 05. 28.]. A szóban forgó részt a jogszabály 62. cikkelye tartalmazza.

³² *Ambasador Srbije nepoželjan u Crnoj Gori, zamoljen da napusti zemlju.* [online], RTS, 2020. 11. 28. Forrás: rts.rs [2022. 05. 28.]. A hivatalos indoklás szerint a nagykövet rendszeresen beleavatkozott a montenegrói belpolitikai folyamatokba, nyilvános állásfoglalásai nem feleltek meg a Bécsi Egyezmény szellemének, továbbá megsértette Montenegró legfőbb törvényhozó testületét. Fontos megjegyezni, hogy a podgoricai szerb nagykövet kiutasításáról még a Marković-kabinet hozott döntést, azaz a Đukanovićhoz szorosan kötődő DPS-kormány.

³³ *Srbija uzvraća recipročnom merom: Ambasador Crne Gore dužan da napusti zemlju u naredna 72 sata.* [online], RTS, 2020. 11. 28. Forrás: rts.rs [2022. 05. 28.].

³⁴ *Vučić, Brnabićeva i Selaković danas o dešavanjima u Crnoj Gori i regionu.* [online], RTS, 2020. 11. 29. Forrás: rts.rs [2022. 05. 28.]; Mihovilović, Ivana Šundić (2020): *Tarzan Milošević: Jedini u Crnoj Gori.* [online], Danas, 2020. 12. 01. Forrás: danas.rs [2022. 05. 28.].

³⁵ *Krivokapić u Beogradu, Brnabić: Početak nove faze u odnosima djevu zemalja.* [online], RTS, 2021. 11. 03. Forrás: rts.rs [2022. 05. 28.].

Horvátország

A szerb–horvát viszony a délszláv polgárháború lezárása óta továbbra is vitákkal, megoldatlan, nyitott kérdésekkel terhelt. A múltban gyökerező legfontosabb rendezetlen kérdések közé a polgárháború során eltűnt személyek felkutatása, a két ország közötti határok, a kisebbségvédelem és a jugoszláv államutódlás ügye, a szukcesszió tartozik. E témaköröket időről időre terhelik olyan viták is, mint például az illegális migrációval szembeni fellépés, illetve Szerbia EU-csatlakozási folyamata, amellyel kapcsolatban Horvátország egyre gyakrabban fogalmaz meg kritikai észrevételeket. A szerb–horvát viszonyban ezzel együtt időnként érzékelhetők átmeneti javulások, amelyek többnyire egy-egy magas szintű látogatással vannak összefüggésben, de az alapvető bizalom hiánya rövid időn belül visszarántja a relációt a régi kerékvágásba. 2016. június 20-án Vučić és Kolinda Grabar Kitarović horvát államfő látogatást tettek a horvátországi Dályán és a szerbiai Alsótavankúton, majd megbékélési nyilatkozatot írtak alá, amely 6 pontban foglalta össze a két ország között fennálló nyílt kérdéseket.³⁶ A két politikus bő másfél évvel később Zágábban találkozott, ahol Vučić államfőként tett hivatalos látogatást 2018. február 12–13-án. Bár a konzultáció egyik legfőbb célja az volt, hogy kimondja, a két ország és vezetői nem a múltba révednek, hanem a jövőbe próbálnak tekinteni,³⁷ néhány hét múlva ismét nyilatkozatháború tört ki a két főváros között. Ennek legfőbb oka az volt, hogy Vojislav Šešelj, a Szerb Radikális Párt elnöke és egyik képviselőtársa 2018. április 18-án inzultálta a Parlamentbe érkező horvát parlamenti delegációt,³⁸ majd Aleksandar Vulin védelmi minisztert nyilvánították 2018. április 21-én persona non gratának Horvátországban, így nem vehetett részt egy, a jasenovaci haláltábor területén tartott megemlékezésen.³⁹ A két eset következtében a szerb–horvát kapcsolatok ismét mélypontra süllyedtek. Átmeneti javulást jelentett, hogy a 2016-os Vučić – Grabar Kitarović találkozáson kötött megállapodásnak megfelelően a szerb kormány megvásárolta Josip Jelačić horvát bán péterváradai szülőházát, és elvégezte a külső homlokzat felújítását, majd a szerb államfő és a horvát külügyminiszter jelenlétében 2020. október 16-án megtörtént a ház ünnepélyes átadása a Horvát Nemzeti Tanács részére.⁴⁰ Ezzel együtt az elmúlt évek tapasztalata az, hogy bármilyen kérdés elégséges

³⁶ *Potpisana Deklaracija o odnosima Srbije i Hrvatske*. [online], Politika, 2016. 06. 20. Forrás: politika.rs [2022. 05. 15.].

³⁷ *Kolinda i Vučić posle sastanka: „Nismo o prošlosti”*. [online] 2018. 02. 12. Forrás: B92 [2022. 05. 15.].

³⁸ *“Šešelj ugrozio dostojanstvo Narodne skupštine”*. [online], RTS, 2018. 04. 18. Forrás: rts.rs [2022. 05. 15.]. A radikális politikus először ledöntötte a Parlament bejáratánál elhelyezett horvát zászlót, majd sértegette a közelben tartózkodó horvát delegációt. Gordan Jandroković horvát parlamenti elnök, miután konzultált Andrej Plenković horvát miniszterelnökkel, úgy döntött, megszakítja a hivatalos látogatást és visszatér Zágába. A szerb államfő, a parlamenti elnök és miniszterelnök egyaránt elítélte a radikális pártelnök lépését. Vučić kiemelte, zágrábi látogatása során több szerb zászlót is felgyújtottak, az utcán többen is csetniknek nevezték őt és sértegették, de ő nem szakította meg látogatását, miközben horvát partnerén kívül egyetlen horvát közjogi méltóság sem ítélte el ezeket a cselekedeteket.

³⁹ *Vulin u Hrvatskoj proglašen personom non grata*. [online], RTS, 2018. 04. 21. Forrás: lat.rtrs.tv [2022. 05. 15.]. A védelmi miniszter a Szerb Ortodox Egyház vendégeként vett volna részt a ceremónián. A szerb válaszlépés nem maradt el, a szerb kormány 2018. április 26-án nemkívánatos személyé nyilvánította Damir Krstičević horvát honvédelmi minisztert.

⁴⁰ *Vučić na otvaranju kuće Jelačića u Novom Sadu: Srbija je domovina svih Hrvata koji žive u njoj*. [online], Kurir, 2020. 10. 16. Forrás: kurir.rs [2022. 05. 15.]. Az épület belső rekonstrukcióját a HNT végzi el, az erről szóló megállapodást 2021-ben írták alá. *Potpisan sporazum o obnovi unutrašnjosti dela kuće bana Jelačića u Petrovaradinu*. [online], 021, 2021. 04. 20. Forrás: 021.rs [2022. 05. 15.].

ahhoz, hogy feszültség alakuljon ki a felek között, illetve Jasenovac és az 1995-ös Oluja egyaránt olyan témát jelentenek, amelyek felkorbácsolják a két kormány és nép között az indulatokat.

Bosznia és Hercegovina

Szerbia, valamint Bosznia és Hercegovina kapcsolatait hosszú időn keresztül a Belgrád – Banja Luka reláció fémjelzte. Szerbiának a Boszniai Szerb Köztársasággal (RS) fenntartott politikáját egyrészt a 2006-ban megkötött „Különleges párhuzamos kapcsolatokról szóló megállapodás”,⁴¹ másrészt a Boszniai Szerb Köztársaság Daytoni jogköreinek megtartása, illetve kibővítése (függetlenség), valamint Milorad Dodik ezzel kapcsolatos politikája határozza meg. Belgrád és Szarajevó viszonyát máig a háborús múlt és több lezáratlan jogi kérdés terheli, elsősorban a szerb – boszniai és hercegovinai közös határszakasz kijelölése, az eltűnt személyek ügye és a szukcesszió kérdése.⁴² A szerb–bosnyák megbékélést nehezíti a Bakir Izetbegović és a bosnyák politikai elit részéről időnként feltámadó háborús retorika.⁴³ A 2012-es szerbiai hatalomváltást követően a kapcsolatok felívelő szakaszba kerültek. 2013. április 24-én látogatást tett Belgrádban az Államelnökség bosnyák és szerb tagja, és ennek kapcsán a BHT interjút készített Nikolićsal. Az elnök ebben bocsánatot kért azokért a bűnökért, amelyeket Szerbia és a szerb nép nevében követtek el bosnyákok ellen.⁴⁴ Vučić 2014–2017 között miniszterelnökként, majd 2017 után államfőként igyekezett bizalomerősítő lépéseket tenni Szarajevó irányába. 2015. július 11-én felkereste az 1995-ös srebrenicai mészárlás emlékhelyét,⁴⁵ majd 2017. szeptember 7–8-án hivatalos látogatást tett Szarajevóban.⁴⁶ A két esemény között került sor 2015. november 4-én Szarajevóban, bő egy évvel később, 2017. január 22-én Belgrádban a szerb, illetve a boszniai és hercegovinai kormány első és második együttes ülésére. Ezek legfőbb témái a gazdasági együttműködés és a közös infrastrukturális projektek voltak: a Belgrád–Szarajevó autópálya megépítése, a Belgrád–Szarajevó-vasútvonal és a két országot összekötő 12 híd felújítása.⁴⁷

⁴¹ *Sporazum o ugovorjenju specijalnih paralelnih odnosa između Republike Srbije i Republike Srpske*. [online], Politika, 2006. 09. 26. Forrás: politika.rs [2022. 05. 12.].

⁴² Goran Katić (2021): *Na rješenje granice BiH sa susjedima čeka se četvrt vijeka*. [online], Slobodna Evropa, 2021. 11. 03. Forrás: slobodnaevropa.org [2022. 05. 09.]. A határ négy szakaszán, 40 km²-es területen kell a pontos vonalat meghatározni: a Belgrád–Bar-vasútvonal mentén fekvő Štrpca falunál, a međurječjei enklávéjánál, illetve a zvonikói és a Bajina Bašta-i vízi erőmű térségében.

⁴³ Szarajevó éveken át azzal fenyegetőzött, hogy ismételt felülvizsgálati kérelmet nyújt be a Hágai Nemzetközi Törvényszék ellen a srebrenicai népiirtás ügyében. 2017. február 23-án Izetbegović, a háromtagú elnökség bosnyák tagja kezdeményezésére átadták Hágában a perújrafelvételi kérelmet, amelyet a bíróság 2017. március 9-én elutasított. A jogi lépést az elnökség szerb és horvát tagja nem támogatta.

⁴⁴ *Nikolić se izvinió zbog Srebrenice*. [online], RTS, 2013. 04. 25. Forrás: rts.rs [2022. 05. 09.].

⁴⁵ *„Majke Srebrenice” i Čamil Duraković osudili napad na Vučića*. [online], RTS, 2015. 07. 15. Forrás: rts.rs [2022. 05. 28.]. A szerb miniszterelnököt ért támadást azonnal elítélte a srebrenicai polgármester és a „Majke Srebrenice” szervezet elnöke, majd néhány nappal később a boszniai és hercegovinai parlament mindkét háza.

⁴⁶ Utoljára 2011-ben látogatott szerb államfő Bosznia és Hercegovinába, Boris Tadić személyében.

⁴⁷ Szerbia számára több szempontból is kiemelt jelentőségű a Bosznia és Hercegovinával folytatott kereskedelem: a forgalom rendszeresen 1 milliárd euró körüli szerb aktívummal párosul, emellett a szerb export átlagosan 7%-a körül mozog. Republički zavod za statistiku 2022.

A kedvezően alakuló kétoldalú kapcsolatokat érzékenyen érintette a Boszniai Szerb Köztársaság egykori elnöke, Radovan Karadžić, illetve hadserege főparancsnoka, Ratko Mladić hágai pere és ítélethirdetése. Karadžićot 2016. március 24-én elsőfokon 40 évi, 2019. március 20-án másodfokon életfogytiglani börtönre,⁴⁸ míg Mladićot 2017. november 22-én elsőfokon, majd 2021. június 8-án másodfokon is életfogytiglani börtönre ítélte a Hágai Nemzetközi Törvényszék.⁴⁹ A két per és az ítélethirdetések alátámasztották, hogy a délszláv polgárháború majd három évtized után is nagyon komoly érzelmeket képes felkorbácsolni mindkét oldalon.

Albán szomszédok

Albánia

A szerb–albán kapcsolatokat hosszú éveken keresztül a történelmi múlt eltérő megítélése, a koszovói helyzet, illetve a Nagy-Albánia megteremtésének időről időre megjelenő kérdése határozta meg. Mivel mindhárom fontos témakörben a felek egymástól gyökeresen eltérő álláspontot fogalmaztak meg, az együttműködés szinte lehetetlen volt. 2014–2015-től a helyzet lassú javulásnak indult, ami elsősorban annak volt köszönhető, hogy Belgrád és Tirana is azokra a kérdésekre igyekezett koncentrálni, amelyekben jó esély kínálkozott az előrelépésre. A folyamat Edi Rama albán kormányfő szerbiai látogatásával kezdődött 2014. november 10-én, majd Vučić 2015. május 27-i tiranai konzultációival folytatódott.⁵⁰ Rama 2016. október 13–14-i szerbiai látogatása jelezte, hogy az együttműködés alapjait a regionális biztonság és a gazdasági kapcsolatok előmozdítása jelentheti: látogatásának gerincét a Belgrade Security Forum (BSF) nemzetközi biztonságpolitikai konferencián, valamint a Nišben megrendezett szerb–albán üzletember fórumon való részvétel képezte. A következő év márciusában először Bujar Nishani, majd novemberében utóda, Ilir Meta államfő tett nem hivatalos látogatást Dél-Szerbiában a helyi albán közösség vezetőinek meghívására.⁵¹ Bár Nishani dél-szerbiai látogatásának időzítése a szerbiai elnökválasztás és a súlyosbodó macedóniai belpolitikai válság miatt nem volt a legszerencsésebb, fontos megemlíteni, hogy személyében, Enver Hoxha 1948-as látogatása óta első ízben járt Szerbiában albán államfő. Meta 2017. novemberi látogatásával egy időben került sor a Szerb–Albán Közös Kereskedelmi és Iparkamara első közgyűlésére. A gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok fejlődése eredményeként a forgalom 2013–2018 között

⁴⁸ *Karadžić osuđen na doživotni zatvor, povećana prvobitna kazna: Pravosnažna presuda prvom predsedniku Republike Srpske.* [online], Telegraf, 2019. 03. 20. Forrás: telegraf.rs [2022. 05. 12.].

⁴⁹ *Ratko Mladić, Balkan i ratni zločini: Pravosnažna presuda – doživotna kazna zatvora.* [online], Danas, 2021. 06. 08. Forrás: danas.rs [2022. 05. 12.]; *Ratko Mladić pravosnažno osuđen na doživotnu kaznu zatvora.* [online], RTS, 2021. 06. 08. Forrás: rts.rs [2022. 05. 12.].

⁵⁰ *Vučić u Tirani: Srbija je spremna za saradnju.* [online], Aljazeera, 2015. 05. 27. Forrás: balkans.aljazeera.net [2022. 05. 10.].

⁵¹ Nishani Bujanovacon és Prešovaban, míg Meta Medvedában járt.

101 millió euróról 181 millió euróra nőtt,⁵² 2016–2020 között pedig további 70%-kal bővült.⁵³ A Belgrád–Tirana kapcsolatok fejlesztése egyrészt jelezheti, hogy a szerb–albán viszonyban van lehetőség a közeledésre, másrészt a reláció révén Szerbia igazolhatja, létezik olyan albán fél, amellyel együtt tud működni.

Koszovó

Szerbia és Koszovó kapcsolatait az ENSZ BT 1244. számú határozata,⁵⁴ a Szerb Köztársaság 2006-os Alkotmánya,⁵⁵ Koszovó Függetlenségi Nyilatkozata,⁵⁶ illetve a 2013-ban aláírt Brüsszeli Szerződés⁵⁷ határozza meg. Ez utóbbi megállapodás végrehajtása az elmúlt években jelentős módon befolyásolta Belgrád és Pristina viszonyát. Aláírásának pillanatától kezdve Belgrád számára a legfőbb kérdés a dokumentum első hat pontjában vázolt Szerb Önkormányzatok Szövetségének létrehozása lett. A pristinai kabinet nem törekedett túlságosan a megállapodás végrehajtására, különösen miután az Alkotmánybíróság 2015. december végén kimondta, hogy annak a Szerb Önkormányzatok Szövetségének létrehozására vonatkozó pontjai nincsenek összhangban a Koszovói Alkotmánnyal.⁵⁸ Ennek köszönhetően a Belgrád–Pristina párbeszéd 2016-ra gyakorlatilag befagyott, így a 2017 tavaszán megválasztott szerb államfőre várt annak újraindítása. Vučić arra törekedett, hogy a befagyott konfliktussá váló helyzetet kezelje, egyúttal Szerbia ne vesztesként kerüljön ki ebből a szituációból. Ennek megfelelően határmódosításra tett javaslatot, amelynek értelmében négy észak-koszovói önkormányzat, amely felett Pristina joghatósága nem vagy szinte alig érvényesült, Szerbia irányítása alá kerüljön.⁵⁹ Ezzel párhuzamosan Pristina és Belgrád között hatalmas diplomáciai csatározás zajlott, amelyben előbbi arra törekedett, hogy a függetlenségét elismerő államok számát növelje, és minél több nemzetközi szervezetben szerezzen teljes jogú tagságot, míg utóbbi célja ezek megakadályozása volt. Amikor 2018 novemberében Koszovó elvesztette az Interpol-tagságért folytatott küzdelmet, a pristinai kabinet 10%-ról 100%-ra emelte az importvámot a Szerbiából és Bosznia és Hercegovinából behozott árukra. A helyzet tovább súlyosbodott, amikor a koszovói képviselőház 2019. március 7-én elfogadta a Belgráddal folytatandó párbeszéd tárgyalási platformját. A dokumentum olyan kulcsfontosságú követeléseket tartalmazott, mint Koszovó elismerése jelenlegi határaival, a Szerbia területi integritását garantáló ENSZ BT

⁵² Privredna Komora Srbije (2019): *Spoljnotrgovinska Razmena Republike Srbije i Republike Albanije*. [online], PKS, 2019. 02. 01. Forrás: api.pks.rs [2022. 05. 10.].

⁵³ Božović, Jelena (2021): *Albanska privreda se menja – srpske kompanije očekuju još bolje rezultate*. [online], RTS, 2021. 06. 07. Forrás: rts.rs [2022. 05. 10.].

⁵⁴ UNMIK (1999): *United Nations Resolution 1244*. [online], 1999. 06. 10. Forrás: unmik.unmissions.org [2022. 05. 24.].

⁵⁵ Narodna Skupština Republike Srbije (2006): *Ustav Republike Srbije*. [online], 2006. 11. 08. Forrás: parlament.gov.rs [2022. 05. 24.].

⁵⁶ *Kosovo Declaration of Independence*. [online], Refworld, 2008. 02. 17. Forrás: refworld.org [2022. 06. 06.].

⁵⁷ The Government of the Republic of Serbia (2013): *Brussels Agreement, First Agreement of Principles Governing the Normalization of Relations*. [online], 2013. 04. 19. Forrás: srbija.gov.rs [2022. 05. 24.].

⁵⁸ Zejneli Loxha, Amra (2015): *Ustavni sud: ZSO nije u skladu sa Ustavom Kosova, ali se može uskladiti*. [online], Slobodna Evropa, 2015. 12. 23. Forrás: slobodnaevropa.org [2022. 05. 24.].

⁵⁹ Beswick, Emma (2018): *Serbia-Kosovo Possible Border Changes Explained: What's at Stake?* [online], Euronews, 2018. 08. 27. Forrás: euronews.com [2022. 05. 24.].

1244. sz. határozatának hatályon kívül helyezése, emellett kijelentette, hogy a párbeszédnek olyan kötelező érvényű megállapodással kell végződnie, amelyben Szerbia elismeri Koszovó államiségét. Szerbia 2019 május végén reagált a pristinai lépésekre: az államfő a Parlament rendkívüli ülése keretében ismertette a kormány Koszovó-ügyi Hivatalának Koszovóról szóló, 2013–2019 közötti időszakra vonatkozó jelentését. A dokumentum állást foglalt a brüsszeli párbeszéd jelentősége és folytatásának szükségessége mellett, ám kijelentette, hogy bizonyos határvonalakat Belgrád nem hajlandó átlépni. Az államfő beszédében kiemelte, a Brüsszeli Megállapodás lehetővé tette a szerbeknek, hogy Észak-Koszovóban intézményeket hozzanak létre, és arra is jogot kaptak, hogy megalakítsák a Szerb Önkormányzatok Szövetségét.⁶⁰ Miután a szerb elnöknek a határmódosításra vonatkozó javaslata, elsősorban német ellenzésre, lekerült a napirendről, a szerb politika számára még nagyobb hangsúlyt kapott a Szerb Önkormányzatok Szövetségének létrehozása. 2020-ban változás történt a párbeszéd tekintetében, hiszen az EU különmegbízottat nevezett ki Miroslav Lajčák személyében. Az elmúlt két évben a szlovák diplomata számos egyeztetést bonyolított le a két fővárosban, illetve más helyszíneken is, áttörés azonban egyelőre nem történt, aminek egyik fő oka a Kurti-kabinet politikájában keresendő: a jelenlegi pristinai vezetés a párbeszéd vonatkozásában elődeinél is keményvonalasabb álláspontot képvisel. 2020 kora őszen a Trump-adminisztráció kísérletet tett arra, hogy a gazdasági együttműködésre helyezve a hangsúlyt közelebb hozza egymáshoz Belgrádot és Pristinát.⁶¹ Bár a 2021 januárjában hivatalba lépett Biden-adminisztráció jelezte, nem tekinti semmisnek az akkor aláírt szándéknyilatkozatot, az elmúlt másfél évben nem történt érdemi lépés a végrehajtást illetően. A párbeszéd továbbra is akadályokkal küzd, a 2021 szeptemberében a rendszámhasználat miatt kirobbant vita rávilágított, bármilyen téma elegendő ahhoz, hogy feszültség alakuljon ki Belgrád és Pristina között.

Nyitott Balkán Együttműködés

A Nyitott Balkán (Open Balkan) együttműködés 2019. október 10-én vette kezdetét az Újvidéken megtartott háromoldalú szerb–albán–észak-macedón találkozón, amelyen Aleksandar Vučić szerb államfő, Edi Rama albán és Zoran Zaev északmacedón kormányfő vettek részt. A kooperáció ekkor a „Mini-Schengen” kezdeményezés nevet viselte, deklarált célja pedig a részt vevő országok állampolgárai szabad mozgásának elősegítése volt. Alig egy hónappal később, 2019. november 11-én Ohridban, a második találkozón, amelyen már részt vett Denis Zvizdić, Bosznia-Hercegovina Minisztertanácsának elnöke, valamint Dragica Sekulić montenegrói gazdasági miniszter is, a szerb elnök, valamint az albán és az északmacedón miniszterelnökök megállapodtak egy olyan gazdasági övezet létrehozásáról, amely megkönnyítené a gazdasági-kereskedelmi kapcsolatokat a részes államok között. A harmadik találkozóra ugyanebben az évben december 20–21-én Durresben került sor, ezen a három ország vezetői vettek részt, a második napon pedig megjelent Milo Đukanović montenegrói elnök is. A sajtótájékoztatón a három politikus

⁶⁰ *Usvojen Izveštaj o Kosovu i Metohiji*. [online], RTS, 2019. 05. 28. Forrás: rts.rs [2022. 05. 24.].

⁶¹ *Šta je potpisano – tekst sporazuma*. [online], N1, 2020. 09. 05. Forrás: rs.n1info.com [2022. 05. 24.].

bejelentette, hogy 2020 januárjától az Ohridi-tó nyugati partján lévő Kjafasan – Qafë Thanë határátkelőhelyen a vámügyintézés megkönnyítése végett egységesítik a vámkezeléshez szükséges igazolásokat.

Bár a koronavírus-járvány első és második hulláma megnehezítette az éppen csak megkezdett regionális együttműködés lendületes továbbvitelét, a három ország 2020-ban is folytatta a kooperációt. Ennek legekleatásabb példája a 2020. november 9-én megrendezett online találkozó volt, amelynek keretében aláírták azt a megállapodást, amely lehetővé teszi, hogy a három ország állampolgárai érvényes, biometriai azonosítóval ellátott személyi igazolvány birtokában szabadon beléphessenek és 90 napot tartózkodhassanak a másik két állam területén.⁶² A következő évben, a július 21-én Szkopjében megrendezett találkozón további három megállapodást írtak alá a résztvevő országok politikai vezetői. Ezek értelmében a három ország közösen reagál természeti és egyéb katasztrófákra, emellett országaikban lehetővé teszik egymás állampolgárainak munkavállalását, valamint az áruk szabad mozgását. A 2021. november 3-i belgrádi, illetve a 2021. december 20–21-i tiranai–elbasani találkozón további szerződések megkötésére került sor, valamennyi dokumentum a határok könnyebb átjárását volt hivatott elősegíteni.

A 2022. június 7-8-i ohridi csúcson már az adóhatóságok közötti együttműködésről, a diplomák elismeréséről, a munkaerőpiac egységesítéséről kötöttek megállapodásokat, ám az igazi sikert nem kizárólag ez jelentette, hanem az, hogy a rendezvényen megjelent Várhelyi Olivér, az EU bővítésért felelős biztosa, és online jelentkezett be Gabriel Escobar, a State Department különmegbízottja. A többi térségbeli állam vezetői közül Dritan Abazović montenegrói miniszterelnök és Zoran Tegeltija Bosznia-Hercegovina Minisztertanácsa elnöke vett részt a programon. További áttörést jelentett az Open Balkan életében, hogy a 2022. szeptember 2-án megrendezett belgrádi találkozóra meghívást kapott a magyar, a török, a görög és az olasz külügyminiszter is, közülük Szijjártó Péter magyar és Mevlüt Çavuşoğlu török külügyminiszter vett részt az eseményen, ahol ismét megjelent a montenegrói kormányfő és Bosznia-Hercegovina Minisztertanácsa elnöke is.

Az Open Balkan ellenzői elsősorban azt hozták fel az együttműködéssel szemben, hogy az nem különbözik a CEFTA-tól és a Berlini Folyamat keretében létrehozott Közös Regionális Piacától, ezzel együtt viszont párhuzamosságokat generál. Főként Koszovó részéről jelent meg az a félelem, hogy a szerveződés egy új Jugoszlávia létrehozásához vezethet, amelyben Szerbia domináns szerepet játszik majd.

Az Open Balkan együttműködés elsődleges célja a részes országok állampolgárai szabad mozgásának előmozdítása, illetve a gazdasági kapcsolatokat terhelő akadályok lebontása, a gazdasági kooperáció felgyorsítása volt. Az első pillanattól kezdve arra törekedett, hogy résztvevői a térségből, a Nyugat-Balkán nem EU-tagállamai közül kerüljenek ki, vagyis egy külső szereplők nélküli együttműködésre törekedett, amelyben a szerbek és az albánok játszanak a vezető szerepet. Ennek háttérben az a felismerés húzódott meg Vučić és Rama részéről, hogy a regionális stabilitás alappilléret egy szerb–albán megállapodás jelenti, amelyhez a gazdasági kooperáción keresztül vezethet az út. Természetesen

⁶² *Srbija, Albanija i S. Makedonija potpisale memorandum o borbi protiv COVID-19.* [online], Slobodna Evropa, 2020. 11. 09. Forrás: slobodnaevropa.org [2023. 03. 04.].

nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a szerb szándékot sem, hogy a régió legerősebb, legnépesebb államaként Belgrád célja egyértelműen az lehet, hogy vezető szerepre törekedjen. Nem véletlen, hogy az együttműködés a legtöbb kritikát a Német Kormánytól, valamint Berlin legfőbb regionális szövetségesétől, a Pristinai Kormánytól kapta, míg a német külpolitika balkáni törekvéseit kellő figyelemmel követő Washington az első pillanattól kezdve támogatásáról biztosította a kooperációt, hiszen abban a Berlini Folyamat lehetséges ellenpólusát látta. Megjegyzem, éppen az amerikai támogatás volt az, ami a részvételre ösztönözte Tiranát is.

„Srpski svet” („Szerb világ”) retorika

A „Srpski svet” retorika, pontosabban inkább kifejezés 2020 szeptemberében jelent meg a szerbiai politikai színtéren, amikor Aleksandar Vulin védelmi miniszter egy interjúban úgy fogalmazott: „Vučićnak létre kellene hoznia a szerb világot. Belgrádnak muszáj összegyűjtenie az összes szerbet, akik Szerbiában és környékén élnek, Szerbia államfőjének pedig minden szerb elnökének kell lennie”. Néhány hónappal később, 2021. április 9-én, immáron belügyminiszterként, a Happy TV-nek adott nyilatkozatában kifejtette, a jelenlegi helyzet nem kedvez valamennyi szerb lakta terület egyesítésének, de azon reményének adott hangot, hogy erre 10, 20 vagy 50 éven belül sor kerül.

Aleksandar Vučić szerb államfő 2021 júliusában fogalmazta meg álláspontját a téma kapcsán, és a Vulin gondolataira érkezett negatív reakciókat Szerbia elleni kampányként értékelte. Hozzátette, a hivatalos szerb álláspont értelmében Szerbia határai sérthetetlenek, emellett nem foglalkozik más ország határaival sem.⁶³ A szerb belügyminiszter 2021 őszén megerősítette, a szerb világ idea nem a szerb kormány és az államfő gondolata, hanem az övé, egyúttal hangsúlyozta, joga van ahhoz, hogy megfogalmazza ezt a véleményét. Parlamenti felszólalásában leszögezte, Orbán Viktor magyar miniszterelnök érti a szerb világ gondolatot, ami nem is meglepő, hiszen a magyaroknak is megvan a maguk világa, akárcsak minden népnek, amelynek komoly diaszpórája van.⁶⁴ Bár e nyilatkozata finomította kezdeti gondolatait, hiszen a magyar kormány célja a kedvezményes honosítással a magyar nemzet határmódosítás nélküli békés újraegyesítése volt, nem mindenkit nyugtatott meg teljesen. Šaip Kamberi a délszerbiai albán Demokratikus Akciópárt parlamenti képviselője egyenesen azon véleményének adott hangot 2021 decemberében, hogy Szerbia éppúgy „propagandaháborút” folytat a térséggel szemben, mint az 1990-es években, és úgy gondolta, nem őszinte, hogy miközben Szerbia az Open Balkan kezdeményezés mellett száll síkra, a belügyminiszter „Nagy Szerbiáról”, vagyis a „szerb világ”-ról beszél.⁶⁵

⁶³ Vukićević, Jasna – Tuhina, Gjerajina (2021): *‘Srpski Svet’ Koncept Koji Region Čini Nervoznim*. [online], Slobodna Evropa, 2021. 10. 19. Forrás: slobodnaevropa.org [2022. 06. 12.].

⁶⁴ *Vulin: Srpski svet je moja ideja, to smeta samo onima koji nisu završili etničko čišćenje*. [online], Danas, 2021. 10. 19. Forrás: danas.rs [2022. 06. 12.].

⁶⁵ *Kamberi: Srbija navodno zagovara Otvoreni Balkan a promovise srpski svet*. [online], Danas, 2021. 12. 18. Forrás: danas.rs [2022. 06. 12.].

Mindent egybevetve, megítélésem szerint, két dolog jelenthető ki a téma kapcsán:

1. A szerb külpolitika irányításában részt vevő politikusok – államfő, miniszterelnök, külügyminiszter – részéről a „szerb világ” koncepció kapcsán nem hangzottak el olyan mondatok, amelyek arra utaltak volna, hogy ez a szerb kormány hivatalos álláspontja lenne.
2. A délszláv polgárháború egyik legjelentősebb negatívuma Szerbia számára, hogy a korábban gyakorlatilag egy államban élő szerbek arra kényszerültek, hogy több országban éljenek, ráadásul úgy, hogy számos esetben alapvető jogaikért is napi küzdelmet kell folytatniuk. Ez alól kizárólag Magyarország a kivétel, ahol a szerb közösség minden támogatást megkap a magyar kormánytól, beleértve a Szerb Ortodox Egyház 1945 után elkobzott javainak visszaszolgáltatását is. Mivel Szerbia az elmúlt évtizedben több tekintetben is jelentősen megerősödött, kormánya elérkezettnek látta az időt, hogy a szomszédos államokban élő szerbek érdekeinek védelme érdekében határozottan lépjen fel. Belgrád, ebben a vonatkozásban, nem is titkoltan, a magyar kormány politikáját követi, erre utalnak Vulin szavai is. Más kérdés, hogy a „szerb világ” gondolata éppen az 1990-es évek délszláv polgárháborúja miatt az albánok és a bosnyákok mellett elsősorban a horvátokat és a montenegróiakat ijesztette meg. Nem véletlen, hogy Zoran Milanović horvát államfő 2021. szeptember 16-án Zágrábban arról győzködte montenegrói partnerét, Milo Đukanovićot, hogy kettejük feladata egyértelműen az, hogy nyugati partnereiket tájékoztatassák a „szerb világ fenyegetéséről”.⁶⁶

IRODALOMJEGYZÉK

- Ambasador Srbije nepoželjan u Crnoj Gori, zamoljen da napusti zemlju.* [online], RTS, 2020. 11. 28. Forrás: rts.rs [2022. 05. 28.]
- Beswick, Emma (2018): *Serbia-Kosovo Possible Border Changes Explained: What's at Stake?* [online], Euronews, 2018. 08. 27. Forrás: euronews.com [2022. 05. 24.]
- Bozov zbog predsednika Srbije prekršio protokol: Seo lično za volan! VUČIĆ: Bojko odlično vozi džip!* [online]. Kurir, 2020. 06. 01. Forrás: kurir.rs [2022. 04. 22.]
- Božović, Jelena (2021): *Albanska privreda se menja – srpske kompanije očekuju još bolje rezultate.* [online], RTS, 2021. 06. 07. Forrás: rts.rs [2022. 05. 10.]
- Brnabićeva sa premijerom Bugarske: Želimo zajedničko energetsko tržište.* [online], RTS, 2022. 02. 08. Forrás: rts.rs [2022. 04. 22.]
- The Government of the Republic of Serbia (2013): *Brussels Agreement, First Agreement of Principles Governing the Normalization of Relations.* [online], 2013. 04. 19. Forrás: srbija.gov.rs [2022. 05. 24.]
- Davutoğlu, Ahmet (2016): *Stratégiai mélység. Törökország nemzetközi helyzete.* Budapest: Antall József Tudásközpont.
- Đukanović, Dragan – Simić, Dragan – Živojinović, Dragan (2013): *Serbia and its Neighbors: Continuity of Old and/or New Policy? The Review of International Affairs*, 64(1151), 108.
- Kamberi: Srbija navodno zagovara Otvoreni Balkan a promovise srpski svet.* [online], Danas, 2021. 12. 18. Forrás: danas.rs [2022. 06. 12.]

⁶⁶ Vukićević–Tuhina 2021.

- Karadžić osuđen na doživotni zatvor, povećana prvobitna kazna: Pravosnažna presuda prvom predsedniku Republike Srpske.* [online], Telegraf, 2019. 03. 20. Forrás: telegraf.rs [2022. 05. 12.]
- Katić, Goran (2021): *Na rješenje granice BiH sa susjedima čeka se četvrt vijeka.* [online], Slobodna Evropa, 2021. 11. 03. Forrás: slobodnaevropa.org [2022. 05. 09.]
- Kolinda i Vučić posle sastanka: "Nismo o prošlosti".* [online], B92, 2018. 02. 12. Forrás: b92.net [2022. 05. 15.]
- Kosovo Declaration of Independence.* [online], Refworld, 2008. 02. 17. Forrás: refworld.org [2022. 06. 06.]
- Krivokapić u Beogradu, Brnabić: Početak nove faze u odnosima dvehu zemalja.* [online], RTS, 2021. 11. 03. Forrás: rts.rs [2022. 05. 28.]
- KSH (é. n.): *17.1.1.8. A külkereskedelmi termékfoglalom értéke euróban és értékindexei a fontosabb országok szerint [folyó áron].* [online], KSH, (é. n.). Forrás: ksh.hu [2022. 05. 28.]
- "Majke Srebrenice" i Čamil Duraković osudili napad na Vučića.* [online], RTS, 2015. 07. 15. Forrás: rts.rs [2022. 05. 28.]
- Many Faces of Serbian Foreign Policy Public Opinion and Geopolitical Balancing.* [online], BCSP, 2020. 11. 20. Forrás: bezbednost.org [2021. 12. 05.]
- Mihovilović, Ivana Šundić (2020): *Tarzan Milošević: Jedini u Crnoj Gori.* [online], Danas, 2020. 12. 01. Forrás: danas.rs [2022. 05. 28.]
- Narodna Banka Srbije (é. n.): *Osnovni makroekonomski indikatori.* [online], NBS, 2022. 06. 06. Forrás: nbs.rs [2022. 06. 06.]
- Nikolić se izvinio zbog Srebrenice.* [online], RTS, 2013. 04. 25. Forrás: rts.rs [2022. 05. 09.]
- Potpisana Deklaracija o odnosima Srbije i Hrvatske.* [online], Politika, 2016. 06. 20. Forrás: politika.rs [2022. 05. 15.]
- Potpisan sporazum o obnovi unutrašnjosti dela kuće bana Jelačića u Petrovaradinu.* [online], 021, 2021. 04. 20. Forrás: 021.rs [2022. 05. 15.]
- Predsednik Vučić na grobu Svetog Save u Trnovu.* [online], ALO, 2020. 06. 01. Forrás: alo.rs [2022. 04. 22.]
- Privredna Komora Srbije (2019): *Spoljnotrgovinska Razmena Republike Srbije i Republike Albanije.* [online], PKS, 2019. 02. 01. Forrás: api.pks.rs [2022. 05. 10.]
- Ratko Mladić, Balkan i ratni zločini: Pravosnažna presuda – doživotna kazna zatvora.* [online], Danas, 2021. 06. 08. Forrás: danas.rs [2022. 05. 12.]
- Ratko Mladić pravosnažno osuđen na doživotnu kaznu zatvora.* [online], RTS, 2021. 06. 08. Forrás: rts.rs [2022. 05. 12.]
- Razvojna agencija Srbije (2022): *Serbia has Attracted over €34 Billion of Inward Foreign Direct Investment since 2007.* [online], RAS, 2022. 01. Forrás: ras.gov.rs [2022. 05. 25.]
- Republic of Serbia Ministry of Finance, Public Debt Administration (2021): *Monthly Report, Analysis of Public Debt and General Government Debt, December 2021.* [online], MoF PDA, 2021. 12. Forrás: javnidug.gov.rs [2022. 05. 15.]
- Republic of Serbia Ministry of Finance, Public Debt Administration (2022): *Monthly Report, Analysis of Public Debt and General Government Debt, January 2022.* [online], MoF PDA, 2022. 01. Forrás: javnidug.gov.rs [2022. 05. 15.]
- Republički zavod za statistiku (2020): *Mesečni statistički bilten 12/2019.* [online], RZS, 2020. 01. Forrás: publikacije.stat.gov.rs [2022. 02. 05.]
- Republički zavod za statistiku (2021): *Mesečni statistički bilten 12/2020.* [online], RZS, 2021. 01. Forrás: publikacije.stat.gov.rs [2022. 02. 05.]
- Republički zavod za statistiku (2022): *Mesečni statistički bilten 12/2021.* [online], RZS, 2022. 01. Forrás: publikacije.stat.gov.rs [2022. 02. 05.]
- "Šešelj ugrozio dostojanstvo Narodne skupštine".* [online], RTS, 2018. 04. 18. Forrás: rts.rs [2022. 05. 15.]
- Šta je potpisano – tekst sporazuma.* [online], N1, 2020. 09. 05. Forrás: rs.n1info.com [2022. 05. 24.]
- Serbia and Romania Sign a Roadmap for a New Gas Connection.* [online], Balkan Engineer, 2017. 09. 11. Forrás: balkanengineer.com [2022. 05. 20.]
- SPC odobrila autokefalnost Makedonskoj pravoslavnoj crkvi.* [online], Politika, 2022. 05. 24. Forrás: politika.rs [2022. 05. 25.]
- Sporazum o uspostavljanju specijalnih paralelnih odnosa između Republike Srbije i Republike Srpske.* [online], Politika, 2006. 09. 26. Forrás: politika.rs [2022. 05. 12.]

- Srbija, Albanija i S. Makedonija potpisale memorandum o borbi protiv COVID-19.* [online], Slobodna Evropa, 2020. 11. 09. Forrás: slobodnaevropa.org [2022. 06. 12.]
- Srbija uzvraća recipročnom merom: Ambasador Crne Gore dužan da napusti zemlju u naredna 72 sata.* [online], RTS, 2020. 11. 28. Forrás: rts.rs [2022. 05. 28.]
- Tabaković: Inflacija u Srbiji među najnižima u Evropi.* [online], Biznis, 2022. 04. 13. Forrás: biznis.rs [2022. 05. 25.]
- Uspesna sastanak balkanske četvorke u Rumuniji: Pišu pismo podrške za Srbiju u EU, Vučić najavio nove projekte.* [online], Telegraf, 2019. 03. 29. Forrás: telegraf.rs [2022. 05. 20.]
- Narodna Skupština Republike Srbije (2006): *Ustav Republike Srbije.* [online], 2006. 11. 08. Forrás: parlament.gov.rs [2022. 05. 24.]
- Usvojen Izveštaj o Kosovu i Metohiji.* [online], RTS, 2019. 05. 28. Forrás: rts.rs [2022. 05. 24.]
- UNMIK (1999): *United Nations Resolution 1244.* [online], 1999. 06. 10. Forrás: unmik.unmissions.org [2022. 05. 24.]
- Vučić, Brnabićeva i Selaković danas o dešavanjima u Crnoj Gori i regionu.* [online], RTS, 2020. 11. 29. Forrás: rts.rs [2022. 05. 28.]
- Vučić na otvaranju kuće Jelačića u Novom Sadu: Srbija je domovina svih Hrvata koji žive u njoj.* [online], Kurir, 2020. 10. 16. Forrás: kurir.rs [2022. 05. 15.]
- Vučić na prelazu Tabanovce uručio Zaevu prvi kontingent vakcina protiv korone.* [online], Danas, 2021. 02. 14. Forrás: danas.rs [2022. 05. 25.]
- Vučić u Tirani: Srbija je spremna za saradnju.* [online], Aljazeera, 2015. 05. 27. Forrás: balkans.aljazeera.net [2022. 05. 10.]
- Vučić Zaevu: Makedonija u Srbiji ima iskrenog prijatelja.* [online], Novosti, 2017. 11. 21. Forrás: novosti.rs [2022. 05. 25.]
- Vučić: Zajedno možemo mnogo.* [online], B92, 2015. 04. 24. Forrás: b92.net [2022. 05. 20.]
- Vukićević, Jasna – Tuhina, Gjeraqina (2021): *‘Srpski Svet’ Koncept Koji Region Čini Nervožnim.* [online], Slobodna Evropa, 2021. 10. 19. Forrás: slobodnaevropa.org [2022. 06. 12.]
- Vulin: Srpski svet je moja ideja, to smeta samo onima koji nisu završili etničko čišćenje.* [online], Danas, 2021. 10. 19. Forrás: danas.rs [2022. 06. 12.]
- Vulin u Hrvatskoj proglašen personom non grata.* [online], RTS, 2018. 04. 21. Forrás: lat.rtrs.tv [2022. 05. 15.]
- Zakon o slobodi vjeroispovijesti ili uvjerenja i pravnom položaju vjerskih zajednica.* [online], Paragraf, 2020. 01. 09. Forrás: paragraf.me [2022. 05. 28.]
- Zejneli Loxha, Amra: *Ustavni sud: ZSO nije u skladu sa Ustavom Kosova, ali se može uskladiti* [online] 2015. 12. 23. Forrás: Slobodna Evropa [2022. 05. 24.]